
2. תכנון, הכנה והכשרה להדרכה בטיול

לפני כל טיול חייבים להתקיים שני דברים. האחד, תחקיר מקדים של הרכז, הכולל התייחסות לכל ההיבטים של הטיול, מהרמה המנהלתית, דרך הבטיחות ועד לפעילויות החינוכיות בטיול. השני טיול הכנה, לא יכול להיות שמדריך יצא לטיול בלי להכיר את המסלול עליו הוא מדריך, כדי להדריך הוא צריך ללמוד על הטיול, ולהבין כיצד הוא מוביל את החניכים שלו בטיול. (מתוך דברי רכזי מפעלים)

ט יול תנועתי, בשונה מטיול של קבוצה במרחב הקרוב, מחייב תכנון רב והכנה אינטנסיבית. פעולות התכנון כוללות בראש ובראשונה החלטה על נושא הטיול, מטרות הטיול ומסלולי הטיול. בשלב הבא מתבצע תכנון מנהלתי של הטיול עצמו ושל טיול ההכנה: היסעים, מזון, לינה, בטיחות, רפואה והדרכה. תכנון הטיול כולל פיתוח של תיק טיול, הכולל במרבית המקרים את מטרות הטיול, היבטים תפעוליים של הטיול, תכנים והצעות לפעילויות.

בכל התנועות בנויים הטיולים על פי סרגל קושי שבו שני צירים: ציר הגיל (לאורך השנים) וציר שנת הפעילות (מטיול פתיחת השנה ועד למחנה הקיץ). בציר הגיל, נבדלים הטיולים במספר ימי הטיול והלילות בטיול. חניכי השכבות הצעירות (ג'-ה') מטיילים בין יום אחד לשלושה ימים, ולנים עד שני לילות, וחניכי השכבות הבוגרות

(ו'-ח') מטיילים שלושה עד חמישה ימים, ולנים עד ארבעה לילות. בשכבת הבוגרים מספר הימים נע בין שלושה ימים במסגרת טיולים ועד לשבעה ימים במסגרת מחנה. בנוסף, דרגת הקושי והאתגר של מסלולי הטיול עולה עם התבגרות החניכים ומגיעה לשיאה בהיותם שכבה בוגרת, בטיולי האתגר ובמסעות התנועתיים.

בציר שנת הפעילות מתאפיינים הטיולים בדרגת קושי עולה, כאשר טיולי פתיחת השנה מאופיינים בדרגת קושי קלה ובהמשך טיולי חנוכה וטיולי פסח בדרגת קושי גבוהה. טיולי סוף השנה, בעיקר לשכבה הבוגרת, הינם בעלי אופי קליל והפגתי, וכוללים מושכנים (אטרקציות) ופעילויות פנאי, כחלק ממתן משוב חיובי לשכבה הבוגרת, הזדמנות למנוחה ולצבירת כוחות לקראת שנת הפעילות החדשה.

בכל התנועות מתקיימים טיולי הכנה. בחלק מהתנועות טיולי ההכנה מיועדים לכל בעלי התפקידים המדריכים בטיול, ובחלק מהתנועות טיולי ההכנה מיועדים לנציגים מצוות ההדרכה של הטיול. בכל התנועות מחויבים הרכזים, מנהלי הטיולים ומובילי הטורים בטיולי הכנה. בחלק מהתנועות מתקיימים טיולי 'הכנה להכנה' בהם ישתתפו מספר בעלי תפקידים, בדרך כלל רכז המפעלים ונציג ממחלקת חינוך שיפיקו את הטיול. מאפייני טיולי ההכנה משתנים בין התנועות: חלקם מבוצעים אחד לאחר בהשוואה לטיול עצמו וחלקם מתייחסים לדגשים העיקריים בטיול, חלקם מודרכים על ידי מדריכים מוסמכים בעלי תעודה מקצועית (תעודת תו תקן או מורה דרך) וחלקם על ידי הדרכה פנים-תנועתית, בחלקם ניתן דגש על היבטי בטיחות ותפעול, בחלקם על היבטי תוכן בידיעת הארץ ובחלקם על היבטים חברתיים.

בחלק מהתנועות מתקיימים תחקירים מקדימים של מנהל הטיול (רכז הסניף, רכז המחוז או בעל תפקיד הנבחר לכך) על ידי מחלקת מפעלים. התחקירים כוללים וידוא כל הפרטים הנוגעים לטיול ברמה הארגונית-מנהלתית ושיחה על ההיבטים החינוכיים

של הטיול. בחלק מהתנועות מתבצעים תחקירים לאחר טיול כחלק ממשוב, הסקת מסקנות ולמידה לעתיד.

סוגיית ההדרכה בטיול משתנה בין התנועות. במרבית התנועות מדריך הקבוצה הוא המבצע בפועל את ההדרכה בטיול, הדרכת תוכן וגם הדרכה חברתית. בכל התנועות המדריך אינו מוביל את מסלול הטיול, כי אם נמצא בטור המובל על ידי בעל תפקיד שהוגדר לשם כך (ומכונה – מוביל טור, או מנהל מסלול). עם זאת בחלק גדול מהתנועות, גם אם המדריך לא נדרש להוביל הטיול הוא נדרש להכיר את המסלול על בוריו, כאילו הוא האחראי להליכה.

ההכשרה להדרכה בטיולים אף היא משתנה בין התנועות. חלק מהתנועות אינן מכשירות כלל להדרכה בטיול, בעוד חלק מהתנועות שמות דגש רב על מיומנויות הדרכה כקריאת מפה וניווט, התמצאות בשטח, שדאות ובישולי שדה, בטיחות והדרכה בתנאי שטח. ההכשרה להדרכה בטיול תתבצע לרוב בקורסי הדרכה, בקורסי הכשרה מתקדמים, במסגרת ימי שטח, בגיחה, או באמצעות התנסות בטיול בהנהגה ובניווט עצמי, בשיטת הליכה בקבוצות קטנות (חוליות).

תכנון טיולים בתנועות השונות

הצופים

תנועת הצופים הינה תנועה גדולה מאוד בעלת פריסה ארצית רחבה המקיימת מספר רב של ימי טיול. הממדים הנרחבים, והעובדה כי מרבית הטיולים מתבצעים באותו זמן (בשיאים מרכזיים של השנה), הצריכה את התנועה לפתח מנגנון של ארגון וביצוע טיולים.

תכנון הטיולים מתבצע בשני מישורים, על ידי שתי מחלקות העובדות בשיתוף:

מישור ערכי-חינוכי – מטרת הטיול ובחירת אזור ומסלולים העונים למטרות וליעדים. מבוצע בפועל על ידי אגף חינוך.
מישור ארגוני-מנהלתי – ארגון, תיאום והפקה. מבוצע בפועל על ידי מחלקת מפעלים.

הפקת הטיול מתבצעת על פי מודל שמונת השבועות, כאשר בכל שלב יש הנחיות ביצוע ומדדי בקרה לפיהם בוחנים את הטיולים. עיקרי שלבי ההכנה במודל שמונת השבועות:

- שיקוף מצב, הצבת מטרת ויעדים, תכנון תהליך העבודה ברמת הצוות המוביל של השבט – שמונת השבועות לפני הטיול.
- חלוקה והגדרה של התפקידים לקראת הטיול (בכל הרמות) – שבעה שבועות לפני הטיול.
- תחילת עבודה ארגונית לקראת הטיול, ליווי וחניכה של כל בעלי התפקידים לקידום האחריות שלהם – שישה שבועות לפני הטיול.
- חשיפת החניכים ועירובם בתהליך הטיול – חמישה שבועות לפני הטיול.
- פתיחת ההרשמה לטיול והכנה לטיול הכנה – ארבעה שבועות לפני הטיול.
- יציאה לטיול הכנה, הפקת לקחים ובניית תיק טיול – שלושה שבועות לפני הטיול.
- הפקת לקחים מטיול ההכנה, קיום תחקירי טיול והגשת תיקי פעילות למשוב – שבועיים לפני הטיול.
- התארגנות אחרונה וסגירת קצוות – שבוע לפני הטיול.
- ביצוע הטיול – הטיול עצמו.
- סיכום והפקת לקחים – אחרי הטיול.

בתנועת הצופים מייחסים חשיבות רבה לשלבי ההכנה לטיול ומוקדשים לכך משאבים רבים, בכסף ובזמן. במסגרת מודל שמונת

השבועות מתבצע לפני כל טיול תחקיר מקדים בהנהגה או במרכז. מטרת התחקיר המקדים היא לצפות את כל הפרטים בטיול, לחשוב על אתגרים ולתכנן את המענים לכך, ולוודא כי הטיול מתוכנן ומאורגן על כל פרטיו. באופן עקבי נבדק קודם הפן החינוכי ואז הפן הארגוני-מנהלתי. התחקיר מתבצע על ידי הרמה הממונה (הנהגה או מטה), בהתאם למסגרת בה מתבצע הטיול.

כחלק מההכנה לטיול מתבצעים טיולי הכנה. בטיולים המתבצעים ברמה הנהגתית או תנועתית מתקיים גם טיול הכנה להכנה. בטיול זה ישתתפו מובילי הטורים, מלווי הטיול ורכזי השבטים. בטיול זה מקבלים רכזי השבטים חוברת תוכן שהוכנה על ידי מחלקת החינוך של ההנהגה או התנועה.

כשלושה-ארבעה שבועות לפני הטיול מתבצע טיול הכנה ברמה השבטית. לטיול זה יוצאים כלל המדריכים שעתידיים להדריך בטיול. בשני הסוגים של טיולי ההכנה מתבצעים הטיולים אחד לאחד כבטיול עצמו, והולכים בהם את כל המסלולים המתוכננים לטיול. ההדרכה בטיולי ההכנה היא הדרכה מקצועית, תמיד על ידי מדריך מוסמך בעל תעודה מקצועית מטעם משרד החינוך. התכנים בטיול הם תכני ידיעת הארץ, ובנוסף מתבצע קישור בין השטח לפעולות אפשריות ולפן החברתי בטיול. בטיולי ההכנה השבטיים מקבלים ראשי הגדודים (הרשג"דים) והמדריכים חוברת תוכן שהוכנה על ידי הרכז, אבל נדרשים להכנת חוברת תיק טיול נוספת, ברמת הגדוד. את כתיבת תיק הטיול יעשו המדריכים עם הרשג"ד, כאשר חלק מתפקידו הוא ללוות את המדריכים באיתור תכנים, כתיבה, פיתוח תכנים ופיתוח עזרי הדרכה לטיול.

תפיסת המדריך בטיול היא כמוביל את הקבוצה בתהליך החינוכי בטיול. הוא זה המוביל את התהליך החברתי-קבוצתי והוא המדריך את התכנים. תפיסת תפקיד זו נמצאת בהתאמה למטרות הטיול

התנועתי ככלי חברתי-קבוצתי וככלי לחינוך להכרת הארץ, כפי שהוצגו בפרק מטרות הטיול.

ההכשרה להדרכה בטיול מתחלקת לכמה נושאים, בהם תפקיד המדריך בטיול, איך מתכננים, איך מפתחים תוכן לטיול, איך מתנהלים ומדריכים בטיול. ההכשרה מתבצעת במהלך שנת קורס ההדרכה, במסגרת טיול, בקבוצות מעורבות של חניכי קורס ההדרכה, על פי הנהגות. הטיול הוא טיול בן ארבעה ימים, המתקיים במתכונת של ציוד על הגב. החניכים מחולקים לקבוצות קטנות (חוליות), כל חוליה צריכה לתכנן טיול, לפתח הדרכה ולהדריך את הטיול. לשם כך מוקם מרכז הדרכה מאולתר בשטח. במסגרת ההתנסות אחראים החניכים על תכנון הטיול והדרכה בטיול, בישול, בניית מחנה סירים, ניווט ומיומנויות נוספות. בנוסף, במסגרת הקורס המסכם של קורס ההדרכה, המתקיים במסגרת מפעלי הקיץ, יוצאים החניכים לגיחה בת יום או יומיים המדמה טיול על כל היבטי.

שיעור ההשתתפות בטיולי התנועה הוא גבוה, ואחוזי ההרשמה לטיולים בצופים גבוהים מאוד, 80% ויותר. היקף הפעילות הגדול, קיומה של פעילות טיולים לאורך כל השנה וקיומן של פעילויות רבות במקביל הובילו את התנועה לחשיבה על שיטה שמטרתה עדכון ושליטה על כל פעילויות הטיול המתבצעות בו זמנית ברחבי הארץ. השיטה היא הפקת "רוח פעילות שטח תנועתי", המופק בכל יום חמישי לאורך כל השנה. ביום זה מקבל רכז המפעלים התנועתי רוח פעילות מכל ההנהגות לסוף השבוע הקרוב ולשבוע הקרוב. רוח זה מרכז את כל הפעילויות המתבצעות מחוץ לשטח המוגדר של השבטים, לרבות טיולים, סמינרים ופעילויות שיא. בכל סוף שבוע ממונה כונן לכל אזור (דרום צפון ומרכז), כונן שזמין 24 שעות והוא נותן מענה לשטח במידת הצורך. במשך שבוע הפעילות המענה ניתן על ידי מחלקת מפעלים הנהגתית או תנועית.

הנוער העובד והלומד

תכנון הטיולים בתנועת הנוער העובד והלומד מתבצע באופן ההולם את התהליכים החינוכיים בקן ואת המטרות החינוכיות. הטיולים נקבעים על פי לוח שנתי. התכנון הפרטני והארגון המנהלתי של הטיול מתבצעים נקודתית בכל טיול, בהתאם למטרותיו ולתהליכים החינוכיים המיוחסים לו.

לפני כל טיול ממונים בעלי תפקידים קבועים: מפקד טיול; מסלולנים – מובילי מסלול, אחראים על מובילי הטורים של המסלול באותו היום; מובילי טורים – מובילי טורים בתוך המסלולים; אחראי חינוכי – מתכנן את הטיול מבחינה חינוכית, מתמודד עם הסוגיות החינוכיות בטיול, מגבה את המדריך; אחראי הורים ומקרי פרט; אחראי חניון ותפקידים נוספים (משתנה בהתאם לצרכי הטיול).

תהליך התכנון והארגון המנהלתי מונחה על ידי המחלקה הארצית למפעלים וטיולים, ומתבצע על פי שלבים קבועים ונהלים ברורים. בסיום שלב התכנון מחויב מפקד הטיול לעבור תחקיר על ידי הרכז הממונה ולקבל את אישור המחלקה, זאת בנוסף לאישור ממוקד טבע של משרד החינוך, אשר כל תנועות הנוער נדרשות לו. תהליך זה נעשה על מנת לוודא כי הוצאת הטיול נעשית לפי כל הנהלים הנדרשים על ידי משרד החינוך והתנועה, תוך הקפדה מרבית על ניהול סיכונים ועל בטיחות המשתתפים.

לכל טיול מתבצע טיול הכנה. מטרת טיול ההכנה היא היכרות עם המסלול והוא מודרך לעתים על ידי מדריך מקצועי ולעתים על ידי מישוה מתוך התנועה שיש לו ידע מתאים ויכולות מתאימות. בדרך כלל טיול ההכנה לא מתקיים אחד לאחד כמו הטיול עצמו, אלא כטיול מקוצר בו ניתנים דגשים ועיקרי הדברים. המשתתפים בו מקבלים הנחיות ארגוניות-מנהלתיות וחומרי עזר לכתיבת הדרכת הטיול. העמקה נוספת בתכני הטיול, אם נדרשת, נעשית בהשתלמות

נפרדת. הסיבה לכך היא סיבה כלכלית. עלותו של טיול ההכנה יקרה ולפיכך מעמיסה על מחיר הטיול. בטיול ההכנה משתתפים חברי שנת י"ג (קומונרים) והמדריכים הצעירים (מד"צים), בהתאם למי שידריך בפועל את הטיול. הדרישה התנועתית היא להשתתפות לפחות נציג אחד מצוות ההדרכה של כל קבוצה. המשתתפים בטיול ההכנה מקבלים חוברת תיק תוכן של הטיול המופקת על ידי מחלקת חינוך ארצית, מחוזית או על ידי הרכז, בהתאם למסגרת בה מתבצע הטיול.

מעבר לטיולי ההכנה, התנועה מייחסת חשיבות רבה להכשרת המדריכים למיומנויות הדרכה בטיולים. הדבר אף כתוב בצורה מפורשת בהגדרת תפקיד המדריך. במסמך זה מיוחסות למדריך הטיול חמש מיומנויות מרכזיות:

- מדריך מנווט.
- מדריך מפעיל.
- מדריך שומר חיים.
- מדריך המסדר התנועתי (טקס).
- מדריך חברתי.

למיומנויות אלה מתקיימת הכשרה ספציפית להדרכת טיולים במסגרת קורס המדריכים. יומיים מתוך הקורס מוקדשים להקניית מיומנויות בהדרכת טיולים: ניווט, קריאת מפה, הדרכת שטח. הפעילות מתבצעת במסגרת שני חצאי ימים של טיול, יום אחד מודרך ויום שני במתכונת של הליכה בקבוצות קטנות (חוליות). כל חוליה מנווטת ובונה לעצמה את ההדרכות לטיול. בכל חוליה נדרש כל חניך לביצוע תפקיד בהקשר של תכנון והדרכה בטיול. לשם תכנון ההדרכה מוקם בחניון הלילה חדר הדרכה ובו חומרי הדרכה והצעות לפעילויות, והמדריך יכול להיעזר בכל זה למחרת. המטרה בחדר ההדרכה היא לתת מגוון פעילויות ומתודות המתאימות לחינוך הבלתי פורמלי. הכשרה מסוג זה מהווה אתגר גדול אך גם

מעוררת קשיים רבים אצל החניכים, והבחירה להתמיד בהכשרה זו נובעת מתוך הרצון להעצים את המדריך, לחזק את כוחו ואת היכולת שלו להוביל את הקבוצה.

בני המושבים

תנועת בני המושבים היא בעלת מבנה ארגוני ייחודי, השונה משאר התנועות במחקר זה. התנועה מחולקת למועצות אזוריות, כאשר בכל מועצה אזורית יש רכז נוער מועצתי.

תפקידו של רכז המפעלים התנועתי כולל ליווי מקצועי של רכזי הנוער המועצתיים. במסגרת זאת הוא מעביר להם תכנים הנוגעים לטיולים והכשרה מתאימה לתכנון הטיול. רכז הנוער במועצה הוא זה שמלווה את המדריך הבוגר של הקן, המוציא את הטיולים הקינניים או המועצתיים. כך נוצר מצב שהקשר של רכז המפעלים התנועתי עם המדריכים הבוגרים של הקינים הוא לא ישיר ולעתים אינו רציף וטוב, בהתאם לקשר עם המועצה. לכן בחלק מהטיולים המועצתיים אין לתנועה שליטה מלאה ופיקוח על מה שקורה בטיול, ומחלקת המפעלים של התנועה אינה שותפה פעילה בתכנון הטיולים, בביצוע שלהם או בפיקוח עליהם. במספר מועצות אזוריות אף יש יישובים שפועלות בהם תנועות או מסגרות נוער אחרות, כך שבחלק מהטיולים המאורגנים על ידי מחלקת הנוער במועצות האזוריות ישתתפו בני נוער מתנועות אחרות ולא רק מתנועת בני המושבים.

מבנה ייחודי זה משפיע כמובן על הטיולים התנועתיים. בחלוקה גסה, ניתן לומר כי טיולי השכבה הצעירה, ד'-ו', מתנהלים ברמה המועצתית ולתנועה אין שליטה רבה עליהם. טיולי שכבת הביניים וטיולי הבוגרים מתנהלים ברמת התנועה הארצית, מתוכננים ומפוקחים על ידה. הגהלת התנועה משקיעה מחשבה ומאמצים רבים בעניין מעורבותה בטיולים המועצתיים. התנועה משקיעה רבות בהכשרת שכבת י"ג (הגרעינרים) והמדריכים הבוגרים של

הקנינים על מנת שהטיולים יתאימו לרוח התנועה, לרמת ההדרכה ולרמת הביצוע שהתנועה דורשת.

תכנון טיול בתנועת בני המושבים מתחיל בתכנון לוח הפעילות השנתי, כחצי שנה לערך לפני תחילת הפעילות, על ידי רכז המפעלים. לכל טיול במהלך השנה יש נושא, בחלק מהמפעלים הנושא קבוע לאורך השנים ובחלק מהמפעלים הנושא משתנה, בהתאם לנושאי ההדרכה השנתיים, לאקטואליה או לצרכי השעה. בחלק מהטיולים נקבע נושא ערכי או חינוכי, ובחלק מהטיולים נקבע נושא שהוא בעל אופי העשרתי-הפגתי, למשל: אגדות.

לקראת כל טיול מתבצעת הכנה בשני ערוצים. הכנה ארגונית-מנהלתית והכנה להדרכה בטיול. ההכנה הארגונית-מנהלתית כוללת החלטה על מסלולים וחנויני לילה, תיאום הטיול, מציאת בעלי תפקידים (מנהל טיול, מנהלן, חמל, אקונום, נהג פינוי) והכשרתם. משימות אלה כולן מתבצעות על ידי רכז המפעלים.

כל טיול מנוהל על ידי מנהל טיול, הממונה לצורך זה. את תכנון ההדרכה בטיול וההכנה להדרכה בטיול מבצע צוות מוביל, המתגבש לפני כל טיול. צוות זה מורכב בעיקר מחברי שכבה י"ג (גרעינרים) ומחברי שכבות י"א-י"ב של הקן היישובי היוצא לטיול. הצוות המוביל מתכנן ומדריך את טיול ההכנה למדריכים. לטיול ההכנה מחויבים לצאת כל המדריכים של הטיול, ומדריך שלא משתתף בטיול ההכנה לא יכול לטייל עם קבוצת החניכים שלו. בחלק מהמקרים יתבצע טיול זה עם מדריך מוסמך בעל תעודה מקצועית, ובחלק לא. הדבר תלוי ברמת המורכבות של הטיול, בסוג המסלול וברמת ההיכרות של התנועה עם המסלול.

בטיולים המתבצעים ברמה המועצתית או המחוזית מתבצע גם טיול הכנה להכנה, בו משתתפים חברי הצוות המוביל של הטיול (נקרא – טיול מ"פ). טיול זה מודרך תמיד על ידי מדריך

מוסמך בעל תעודה מקצועית ועל ידי מחלקת ההדרכה של התנועה. המדריך המקצועי מדריך תכנים של ידיעת הארץ והיכרות עם המסלול, ומחלקת ההדרכה מוסיפה תכנים תנועתיים. בכל טיולי ההכנה מתבצעים הטיולים אחד לאחד כטיול עצמו. המסלולים, לוחות הזמנים והדרישות בטיול דומים מאוד לטיול המתוכנן עם החניכים.

לכל טיול נכתבת חוברת ובה שני אשכולות תכנים: האחד – על הטיול עצמו, תכני ידיעת הארץ. והשני – הפעלות וגיבוש קבוצה. בנוסף, החוברת מכילה את לוח הזמנים של הטיול, דגשי בטיחות ומטרות הטיול. החוברת נכתבת על ידי הצוות המוביל של הטיול ומחולקת למדריכים. כל מדריך נדרש לקבוע מטרות ולהכין הדרכות שמתאימות לקבוצה שלו, בנוסף לאלו המצוינות בחוברת. המדריך בטיול נדרש להדרכה מלאה של הקבוצה, ולא להוביל הטיול. בכל טיול יש ערב חברתי והוא מתוכנן ומנוהל על ידי המדריך האישי של הקבוצה. בחלק מהטיולים יש צוות פרויקטים במסלול, בנוסף למדריכים, והם עושים הפעלות בתחנות והצגות. ההדרכה בתחנות באה לשרת לעתים את התוכן הערכי של המסע וקיומה מותנה בגיל החניכים. מטרת תחנות ההדרכה היא יצירת אווירה ייחודית, העשרת ההדרכה בטיול, או על מנת לספק גירוי ועניין נוסף לחניכים בטיול. דוגמה להעשרת הדרכה באמצעות הצגות בתחנות הדרכה נמצא ב'מסע פלמ"ח' הנערך לכיתות ז' במסגרת מפעלי הקיץ של התנועה. מסע זה עוסק בהיכרות עם רוח הפלמ"ח, ערכיו והווייתו. המפגש עם עדויות של דמויות מתקופת הפלמ"ח תורם להבנת התכנים במסע.

כשבוע לפני היציאה לטיול מתבצע תחקיר. התחקיר מיועד למנהל הטיול. התחקיר הוא בעיקר על הפן הארגוני-מנהלתי ומעט על הפן החינוכי ומתבצע על ידי דרגה מקבילה או דרגה מעל. אם מנהל הטיול הוא רכז המפעלים יתבצע התחקיר על ידי המזכ"ל, אם

המנהל הוא בעל תפקיד אחר יתבצע התחקיר על ידי רכז המפעלים. תחקירים אלה מאפשרים הסתכלות ובחינה נוספת על כל היבטי הטיול.

לאחר הטיול מתבצע סיכום של בעלי תפקידים בשתי קבוצות, סיכום אחד של בעלי התפקידים בטיול וסיכום שני של מעגל הרכזים. מעגל זה נתפס משמעותי וחשוב מכיוון שהסיכום מאפשר למנהל הטיול ולרכז המפעלים ללמוד את החוויות של המדריכים והחניכים מהשטח ולהסיק מסקנות רחבות לגבי מפעלים נוספים בתנועה. במקרים של אירועים חריגים בטיול מתבצע תחקיר אירוע.

ההכשרה לתפקיד ההדרכה בטיול מתבצעת במסגרת סמינרי ט' (קורס הכשרת מד"צים). ההכשרה מתבצעת כטיול קצר המדמה חלקית את הטיול התנועתי, מעין טעימה ראשונית והיכרות של המדריכים עם תפקיד ההדרכה בטיול. הטיול מתבצע לרוב בחולות ניצנים ובמסגרתו מתקיימת פעילות ניווט של החניכים ביער חרובית. התכנים בטיול זה עוסקים בתפקיד המדריך בטיול, בהודמנויות חינוכיות ביציאה לטבע, בכללי בטיחות בטיולים ועוד.

המשך ההכשרה להדרכה בטיולים מתבצע בכל טיולי ההכנה. שם מתבצעת העמקה של התכנים של מיומנויות הדרכה בטיול. בנוסף, מתקיימות סדנאות נקודתיות לעניין זה, למשל ימי בטיחות שנתיים לחברי הגרעין הארצי (שנת י"ג).

בני עקיבא

תכנון הטיולים בתנועת בני עקיבא מושפע מהרמה בה מתבצע הטיול. המפעלים בתנועת בני עקיבא מחולקים לשלושה סוגי מפעלים:

- ארציים – מסע חנוכה, מסע גרעינים, סמינריונים, מסע ל"ה, עליה לביריה, יום פתיחת קיץ ומחנות. טיולים אלה מאורגנים על ידי מחלקת מפעלים ולעתים יחד עם מחלקת אחרת.

- מחוזיים – מסעות, סמינריונים, ט"ו בשבט, ערבי מדריכים, יום פתיחת קיץ שכבה בוגרת (חב"ב), אירועים מחוזיים. טיולים אלה מאורגנים על ידי המחוז בליווי ופיקוח מחלקת מפעלים.
- סניפיים – כל יציאה מהסניף (נסיעה, חפש את מדריך, טיול, שבת). טיולים אלה מאורגנים על ידי הקומונרית בליווי ופיקוח של המחוז והכשרה ובקרה של מחלקת מפעלים.

במפעלים ארציים ומחוזיים תכנון וביצוע הטיול נעשה על ידי בעלי תפקידים שהוגדרו לצורך זה (מכונים: פרויקטורים). הפרויקטורים עובדים תחת מחלקת מפעלים או המחוז. התכנון וההכנה של הטיול כוללים: אישור תכניות, תחקיר לפני ביצוע, הכשרה, פיקוח ובקרה בביצוע, ותהליך סיכום והפקת לקחים של רכז המחוז או הטיול מול מחלקת מפעלים. הפרויקטורים עוברים טיול הכנה ותדרוכים בשטח על כל המסלולים והם אלה שמנהלים את המסע בפועל. לאחר מכן מעבירים הפרויקטורים טיול הכנה לקומונריות, אלה הם טיולים חד-יומיים בשטח הטיול כאשר אין הכרח לבצע את כל המסלולים. מדריכי הקבוצות לא נדרשים לטיול הכנה, אלא עוברים תדרוך הכנה על ידי הקומונרית בסניף.

בטיולים סניפיים ישנו תהליך דומה, המתחיל בהגשת בקשה להוצאת טיול, ממשיך באישור תכניות, ביצוע תדריכים לקראת הטיול ותחקיר אצל רכז המחוז שחותם על אישור הטיול.

ההדרכה בטיול מתבצעת לרוב בתחנות הדרכה, המנוהלות על ידי מחלקת ההדרכה של המחוז ומופעלות על ידי פרויקטורים חיצוניים, לרוב מדריכים מקצועיים ולא מסגל ההדרכה של התנועה. החניכים עוברים בתחנות ההדרכה, קבוצה אחר קבוצה. לפיכך הדגש בתפקיד המדריך בטיול הוא בהובלת החניכים במסלול במסגרת טורי הליכה, ובהדרכת פעילות חברתית-הפגתית.

מחלקת הדרכה של המחוז מכינה חוברת תכנים ופעילויות

לטיול. התכנים בחוברות הטיול מחולקים לכמה נושאים: הנחיות בטיחות, ידע תיאורטי על השטח בו מתקיים הטיול, יחידות והפעלות חינוכיות בנושא הטיול ופעילויות חברתיות לשעות הפנאי. ההנחיה למדריכים היא לבחור מתוך החוברת את הפעילויות שמתאימות להם ולקבוצתם.

לכל מדריך יש בממוצע ארבעה חניכים בלבד, ולכן נהוג להדריך כמה קבוצות יחד במסגרת הטיול.

השומר הצעיר

תכנון טיול בתנועת השומר הצעיר מתחיל בהסתכלות על הפן החינוכי של הטיול. ההכוונה התנועתית היא שהטיול יהיה קשור לתהליך החינוכי שהחניכים עוברים ברמת הקבוצה, הקן והתנועה. ההבנה כי היציאה לטיול היא בשם הערך החינוכי עומדת לנגד עיני מארגני הטיול מתחילתו ועד סופו.

ההנחיה התנועתית לבחירת מקומות הטיול מכוונת לכך שכל חניך, במהלך שנותיו בתנועה מכיתה ג' ועד כיתה י"ב, יטייל בכל חלקי הארץ.

הטיול מאורגן על ידי מחלקת הדרכה ומחלקת מפעלים, כאשר מרבית האחריות מוטלת על הרכזים של הקינים. כיום קיימת שאיפה תנועתית להגברת המעורבות של המדריכים הצעירים (מד"צים) בתכנון וביצוע הטיול, אך בפועל עדיין מרבית האחריות נמצאת אצל הרכזים.

בכל הטיולים של השומר הצעיר מתבצע בישול עצמי על ידי החניכים והמדריכים.

לכל הטיולים התנועתיים מתקיימים טיולי הכנה, המבוצעים אחד לאחד כמו הטיול עצמו, גם מבחינת מספר ימי הטיול. ההתנסות שהמדריכים חווים צריכה להיות זהה לזו שיחוו החניכים. גם כאן, בדומה לתנועות האחרות, מתבצע טיול הכנה בשני שלבים: בשלב

ראשון, טיול הכנה מקדים לראשים של קבוצת מדריכים (מכונים: ראש ראשים). הראש ראשים הם חברי שכבת י"ב, קומונרים או מבוגרים בשכר, בהתאמה לרמת הטיול (סניפי, אזורי או תנועתי). ההדרכה בטיול זה היא על ידי מדריך מקצועי מוסמך של החברה להגנת הטבע. הכשרה מקצועית זו מגבירה את הכלים של המדריכים בהובלת הקבוצה – בהדרכה בשטח ובידע מקצועי אודות תכני הטיול כגון: אדם, חי, צומח וגיאולוגיה. בשלב השני מתבצע טיול ההכנה למדריכים על ידי הראש ראשים. ההנחיה היא שמדריך הקבוצה לא נדרש להיות מקצועי אבל הוא צריך להיות בקיא בתוכן ולדעת להעביר אותו לחניכים.

המדריכים בטיולי ההכנה מקבלים חוברת תוכן והדרכה, והם נדרשים לכתוב את התכנים המועברים והדגשים במהלך טיול ההכנה. בטיול עצמו הם נעזרים בחוברת, ואחראים על העברת תוכן הקשור לידיעת הארץ והעברת פעילויות העונות על המטרות החברתיות של הקבוצה.

בסוף כל טיול מוגש דוח סיכום טיול על ידי הראש ראש או על ידי הרכז למחלקת מפעלים.

עזרא

הטיולים הארציים בתנועת הנוער עזרא מתוכננים ומנוהלים על ידי ההנהגה, על הנושא הטיול ותוכן הטיול מחליט רכז המפעלים יחד עם מחלקת הדרכה ועם מזכ"ל התנועה.

כל הטיולים התנועתיים מתוכננים על פי נהלי מוקד הטיולים של החברה להגנת הטבע. הטיולים הארציים מאורגנים על ידי מחלקת המפעלים, בטיולים אלה התנועה אחראית לספק את כל הצרכים הארגוניים-מנהלתיים של הטיול: תיאום טיולים, אבטחה, היסעים ומזון. בטיולים הסניפיים המרכזים מארגנים את הטיול על פי נהלי התנועה ובהתאם להוראות התנועה, בתיאום ובאישור מחלקת

מפעלים. בטיולים אלה יהיה הבישול באחריות הסניפים, אך ציוד הבישול והציוד הרפואי יסופק לסניפים על ידי התנועה.

לכל טיול תנועתי, ארצי או סניפי, נקבע ראש טור אשר מוביל את הטור במהלך הטיול. לכל אחד מהטיולים מתבצע טיול הכנה באופן זהה לטיול עצמו. טיול ההכנה מודרך על ידי ראשי הטורים, בהתאם לרמה בה מטיילים. לפני כל טיול הכנה קובע רכז המפעלים מפתח של מספר מדריכים מכל סניף שצריכים להיות נוכחים בו כדי שהסניף יוכל לטייל. אם לא הגיעו מספר מדריכים לפי הדרישה, הסניף לא יצא לטיול. בטיול ההכנה עוברים המדריכים את אותן הפעילויות שהם אמורים להעביר לחניכים שלהם בטיול, הפעילויות נכתבות על ידי מחלקת ההדרכה של התנועה, או על ידי רכז הסניף. המדריכים לא מקבלים חוברת הדרכה כתובה, אלא מצופה מהם לכתוב את ההדרכות בעצמם, לאור הפעילויות שחוו בטיול. מטרת טיולי ההכנה היא שהמדריכים יחוו את אותה חוויה שהחניכים עתידים לעבור בטיול.

ההכשרה להדרכת טיולים בתנועה החלה רק בשנים האחרונות והיא מתמקדת באוכלוסיית הרכזות (הקומונריות). ההכשרה מתבצעת במסגרת ההדרכה בכניסה לתפקיד. מטרת ההכשרה היא הקניית מיומנויות בתכנון טיול ובהתמצאות בשטח: קריאת מפה, בחירת מסלולים, תכנון טיול על פי תקציב בצורה מחושבת, התחשבות בגורמים שונים בתכנון טיול. ההכשרה כוללת גם התייחסות להיבטים חינוכיים בטיול, עם אמירה ברורה שהערך החינוכי של הטיול צריך להיות גבוה ומשמעותי בבחירת הטיול ובניהולו.

הנוער הלאומי

תכנון הטיולים בתנועת הנוער הלאומי מתבצע במספר שלבים. בשלב הראשון מתכנסת ישיבת הנהגה תנועתית אשר מכינה את לוח הפעילות השנתי, לרבות מפעלים וטיולים. את הלוח השנתי

מביאים להחלטה בפורום של מועצת הבוגרים (ההנהגה הצעירה), שמאשרת את התכנית השנתית.

ההנהגה הצעירה היא גוף ארצי המורכב משני מדריכים מכל סניף. כחלק מתחומי האחריות שלהם הם מקבלים החלטות הקשורות באופי הטיול, הם שותפים בתכנון ובחשיבה ולוקחים חלק פעיל בהכנת הטיול. האחריות המוטלת על ההנהגה הצעירה נובעת מהאמונה של התנועה כי "גלגל המנוף בחיי הציבור זה הנוער". הטיולים הם הזדמנות ממשית של הפעילים בהנהגה הצעירה להתנסות בארגון והפקה, בחשיבה, בתכנון ובהוצאה לפועל של רעיונות, אידיאולוגיה ופעילויות. זוהי הזדמנות אמיתית ללקיחת יוזמה ואחריות וליצירת מנהיגות פעילה בקרב חברי השכבה הבוגרת. לדברי יו"ר התנועה: "כל אדם שהיה בהנהגה הצעירה או בשנת השירות הם המנהיגים של התנועה. זה הבסיס להצמחת מנהיגות בתנועה. ההתנסות הזאת היא מאוד משמעותית בצמיחה וגדילה של האנשים האלו."

לקראת מועד הטיול מתבצעת הכנה ראשונה. בשלב זה מתקיימים טיולי הכנה של מחלקת מפעלים במסלולי הטיול המיועדים, על מנת לבחון את המסלולים ולבחור את המסלול המתאים לטיול. הבחירה במסלולים מונעת בין היתר מעקרון הגיוון. התנועה מקפידה ליצור טיולים עם רעיון מעניין, מסלולים מיוחדים או פעילויות אתגריות. לדברי רכז המפעלים של התנועה, אחת הסיבות לכך היא סף הגירוי הגבוה של החניכים והניסיון להיענות לבקשותיהם ולצרכיהם. דוגמה לכך היא טיול ניווט, שתוכנן כתוצאה מדרישה של החניכים. הטיול התבצע באזור ירוחם במתכונת של ניווט בין תחנות.

לאחר בחירת המסלול המיועד מתבצע שלב 'הכנה שנייה', טיול הכנה לרכוזים. בטיול זה מקבלים הרכוזים חוברת הדרכה, שנכתבה על ידי מחלקת ההדרכה התנועתית יחד עם ההנהגה הצעירה ורכז המפעלים. חוברת ההדרכה מכילה תכנים על אזור הטיול, רעיונות להפעלות והוראות בטיחות. הרכוזים מעבירים את חוברת ההדרכה

למדריכים ואלה נדרשים לפתח חוברת נוספת ובה הפעלות תוכן והפעלות חברתיות המותאמות לקבוצתם.
במקביל להכנת חוברת הטיול מתבצעת כל ההכנה הארגונית-מנהלתית של הטיול, בעיקר על ידי רכז המפעלים.

על מנת לעניין ולאתגר את החניכים, ההדרכה בטיול מתבצעת תוך שימוש באמצעים מסורתיים לצד אמצעים מודרניים וטכנולוגיים. כך למשל ניתנות משימות לצילום, איתור מידע ולמידה על המקום תוך שימוש במכשירים סלולריים ובאפליקציות מתקדמות. הדרכה זו היא על פי חלוקה לשלוש קבוצות:

ד'-ו' – הטיול מודרך על ידי המדריכים שמלווים את החניכים בימי השגרה בסניף, זאת על מנת להוביל לגיבוש משמעותי בין חברי הקבוצה ולשים דגש על הקשר שבין החניך למדריך. התוכן בשכבות האלה מבוסס על הפעלות, סיפורי מסגרת, וליווי רחב של צוות בוגר. במהלך הטיול, החניכים נמצאים 24 שעות במה שקרוי בפי התנועה: "הפעלה שאינה נגמרת". זאת אומרת שבמהלך הטיול החניכים נמצאים כל הזמן בפעילות.

ז'-י' – הטיול מודרך ומועבר על ידי חניכי השכבות הבוגרות, חניכי שכבת י"א וי"ב בהובלתם של חברי שנת השירות. טיולי שכבת הביניים מאופיינים בתכני מנהיגות צעירה ובחינוך לאקטיביזם חברתי. באמצעות המפגש בין חניכי שכבת הביניים לשכבה הבוגרת מדגישים בתנועה את הערך המשמעותי "נוער מוביל נוער".

יא"-י"ב – במפעלים המיועדים לשכבות אלו תכני ההדרכה מועברים ע"י צוות הרכזים הבוגרים. התכנים בטיולים לשכבות אלו סובבים סביב נושאים הקשורים בחיי הבוגר וסביבתו, החברה הישראלית, גיוס משמעותי לצה"ל, אזרחות פעילה ועיצוב פני חברה.

במעטפת הטיול קיים צוות מנהלתי הנקרא "ביג'ומבו" – צוות זה מונה חניכים מקרב השכבה הבוגרת. במהלך הטיול הצוות אחראי על הפן הארגוני-מנהלתי בטיול. צוות זה נחשב ליוקרתי ולכן בוגרים רבים רוצים להיות חברים בו. לצוות הווי מיוחד שמבדיל אותו משאר צוות ההדרכה. היום לכל סניף יש צוות שלו, ובמפעלים תנועתיים יש צוות ביג'ומבו תנועתי. צוות זה מצויד במכשירי קשר, חולצות ייחודיות וסממני זיהוי אחרים.

בית"ר

ההכנה לטיול בתנועת בית"ר מתחילה אצל רכו המפעלים ומחלקת ההדרכה, שמחליטים יחד על נושא הטיול, אזור הטיול ומסלולי הטיול. בשלב הבא נוסעים רכזי המפעלים וההדרכה לטיול הכנה ראשון (הכנה להכנה), ובו הם בודקים את המסלול ומכינים את ההנחיות לקראת טיול ההכנה.

אחרי הטיול המקדים יתקיים טיול הכנה. טיול ההכנה מועבר למובילי הטורים של הטיול: מפקדי מעוזים (סניפים) ומפקדי מחוזות. רכו ההדרכה מדריך את הטיול ונותן במהלכו בעיקר דגשים חינוכיים להדרכת הטיול, דגשי תוכן הקשורים למסלול ולתנועת בית"ר. טיול ההכנה, כמו הטיול עצמו, הוא בדגש על חינוך לאהבת הארץ ולציונות באמצעות תכנים מתחומי ידיעת הארץ (היסטוריה, גיאוגרפיה, מורשת). טיול ההכנה עובר אחד לאחד בכל מסלולי הטיול. בטיול מקבלים המשתתפים חוברת הדרכה שהוכנה על ידי רכו ההדרכה התנועתי. את החוברת מעבירים המפקדים למדריכים, תוך הנחיה לבנות הדרכות לטיול בהתאם לתכנים אלה ובהתאם לשיקולם האישי.

המדריכים מהמעוזים לא מחויבים לצאת לטיול הכנה. אחת הסיבות לכך היא האפשרות המוגבלת לתיאום טיול בשל העובדה שהתנועה לא מקיימת טיולים בשבת. את טיול ההכנה מקיימים לפיכך בדרך כלל בימי חול, והמדריכים נמצאים בלימודים.

המדריך בטיול עצמו הוא זה שמדריך את הקבוצה מבחינת התכנים. על אף שהוא לא מוביל הטור ועל אף שייטכן שלא היה בטיול ההכנה, מצופה ממנו להכיר ולדעת את המסלול ואת סיפור הדרך.

ההכשרה להדרכה בטיול מתבצעת בקורס השני בסדרת ארבעת קורסי הכשרה, המתבצע בסיום כיתה ט'. במהלך קורס זה מתקיימת גיחה לשטח, ובמהלכה לומדים על כתיבת תיק טיול, על ארגון והיבטים מנהליים בטיול ועל הדרכה. מכיוון שהקורס עוסק במנהיגות וניהול, נושא הטיולים מקבל התייחסות ככלי לפיתוח מנהיגות בקרב המדריכים.

לאחר כל טיול מתבצעת הפקת לקחים, מרמת החניך ועד רמת ההנהגה. החניכים והמדריכים ממלאים שאלון משוב ממוחשב ומתבצעות ישיבות סיכום במעוזים ברמת המדריכים. ישיבות סיכום מתבצעות גם ברמת המחוז וברמה הארצית.

אריאל

בתנועת אריאל תהליך התכנון וההכנה מתחיל בהחלטה על הטיול, המתקבלת על ידי הנהלת התנועה. לאחר ההחלטה על מסלול הטיול יוצא רכז המפעלים לבחון את המסלול בעצמו, ואז מארגן את הטיול יחד עם ההנהלה.

בשלב הראשון מתבצע טיול הכנה על ידי רכז המפעלים וראשי תחום (תחום בנים ותחום בנות), ומותנה באישור מזכ"ל התנועה. לאחר מכן מתקיים טיול לחברים מצוות ההנהלה של התנועה ולצוות מובילי הטיול. מטרת טיול ההכנה היא היכרות ראשונה עם המסלול, ובטיול זה מתבצעת הליכה רגלית של כל המסלול. בשלב השני מתבצע טיול הכנה לרכזי הסניפים, המחויבים להשתתף בו. אם רכז לא יכול להגיע לטיול ההכנה הוא מחויב לשלוח נציג מהסניף. טיול ההכנה מודרך על ידי מדריך מוסמך

על ידי משרד החינוך שמעביר תכני ידיעת הארץ. בטיול ההכנה הולכים את כל מסלולי הטיול, על אף שהטיול עצמו מובל על ידי מובילי טיול בשכר או קומנרים. בטיול ההכנה עוברים את עיקרי הדברים, התכנים והדגשים של כל אחד מהמסלולים בטיול. הרכזים מקבלים תיק טיול שהוכן על ידי מחלקת הדרכה, הכולל הסברים על המקום, מפות, סיפורי תורה ויהדות, תכנים הקשורים להיסטוריה ומורשת של אתרים בטיול, תכנים הקשורים לשמירת הטבע והסביבה, רעיונות להפעלות, טפסים ודגשי בטיחות. ההפעלות בתיקי הטיול נקראות 'שליפונים'.

לאחר טיול ההכנה מתבצעת הכנה למדריכים בסניפים, במסגרת ישיבות צוות. הרכזים מעבירים את החוברת למדריכים ומסבירים על מסלולי הטיול, על תכני הטיול ועל הדגשים הבטיחותיים בטיול.

בטיול עצמו לא מצופה מהמדריך להוביל את הטיול, אבל כן מצופה ממנו להכיר את המקום ואת התכנים הקשורים אליו, וכן את דגשי הבטיחות והתפעול של הטיול.

תפיסת ההדרכה בטיולים בתנועת אריאל השתנתה בשנים האחרונות. בעבר הודרכו כל הטיולים בתנועה על ידי מדריכים מוסמכים על ידי משרד החינוך. לאור חשיבה מחודשת והבנה כי שיטת הדרכה זו מנתקת את המדריך מהקבוצה, הוחלט על הדרכה פנימית של המדריכים. כיום התפקיד של המדריך הוא אחריות על החניכים מבחינה בטיחותית ויצירת חוויות לחניך במהלך הטיול. להשקפת התנועה, הטיול הוא מסגרת המאפשרת למדריך לחזק את הקשר האישי עם החניכים וליישם את עקרונות החינוך הבלתי פורמלי. בסמינרים ובהכשרה של מדריכים אין הכשרה ספציפית לנושא הטיול, אך מושם דגש על נושא האחריות של המדריכים על החיים של החניכים, הן בפעילות השוטפת והן במפעלים.

במפעלי הקיץ יש מעורבות גבוהה של שכבת הבוגרים בתכנון

ובארגון הטיול. הבוגרים לוקחים חלק בתפקידים משמעותיים בטיול, כגון: מובילים, חובשים, מגישי עזרה ראשונה, סדרנים או רכזי אוטובוסים, לשם ביצוע תפקידים אלה הם משתתפים בטיולי ההכנה לקראת מפעלי הקיץ, בניגוד לשאר הטיולים לאורך השנה בהם המדריכים לא משתתפים בטיולי ההכנה.

הטיול בתנועת אריאל נתפס בראש ובראשונה כהזדמנות ליצירת גאווה תנועתית והרגשת שייכות למסגרת התנועתית. כחלק מגישה זו כולל תכנון הטיול שני מרכיבים: האחד, סבסוד נרחב של הטיולים. סבסוד ההשתתפות בטיול משמעותי לתנועה והיא עושה מאמצים רבים על מנת שכל החניכים יוכלו להשתתף בפעילות הטיול, גם אם מצבם הכלכלי אינו מאפשר זאת. לשם כך פותח בתנועה מגנזון תשלום מאוזן בין הסניפים, כך שסניף מסוים יוכל לסייע במימון טיול לסניף אחר בטיול. מרכיב נוסף הוא התנהלות הטיול על פי שכבות ולא על פי סניפים, גם במסלולי ההליכה וגם בלינה. מרבית הטיולים התנועתיים מתקיימים במתכונת של כל שכבות הגיל. כך טיול במסגרת שכבתית ארצית מאפשר היכרות עם האחר ויצירת קשרים חברתיים בין הסניפים.

האיחוד החקלאי

תכנון הטיולים בתנועת האיחוד החקלאי מתבצע מרבית השנה על ידי חברי שנת י"ג בתנועה (גרעין אחים), בשיתוף עם מחלקת מפעלים. מחלקת המפעלים היא הגורם המנהל, המפקח והמכשיר, וחברי הגרעין הם הגורם המתכנן והמבצע. בטיולי פתיחת השנה מחלקת מפעלים לוקחת חלק פעיל בתכנון ובהפקת הטיול, ומנחה את הגרעינרים להפקת טיול. לאורך שנת הפעילות עולים תחומי האחריות של הגרעין, עד כדי הפקת טיול במלואו בפסח וניהול מחנות הקיץ. שיטת עבודה זו היא חלק מתפיסת פיתוח המנהיגות בתנועה במסגרת פרק ההגשמה, שנת י"ג. לדברי רכז המפעלים של התנועה הטיולים הם הזדמנות להתנסות משמעותית

בתפקיד הגרעינר, הזדמנות אשר מעודדת פיתוח אחריות ברמה גבוהה מאוד, ראייה רחבה ושליטה בתחומי ידע רבים. חברי הגרעין מייחסים להתנסות זו חשיבות רבה ומבצעים אותה ברצינות ובאחריות.

גם ההחלטה על נושא הטיול, מטרות הטיול והמסלולים מתבצעת במרבית הטיולים על ידי הגרעינרים ובהנחיית רכז המפעלים, פרט לטיולי פתיחת השנה הנקבעים על ידי מחלקת מפעלים. את התכנון והארגון המנהלתי של הטיול מבצעים הגרעינרים, כאשר לכל אחד תחום אחריות ותפקיד ייעודי בתוך הטיול.

לכל טיול תנועתי מתבצע טיול הכנה. טיולי ההכנה מתבצעים על ידי מדריכים מוסמכים מטעם משרד החינוך, המקבלים הנחיות ממחלקת מפעלים על מה לתת את הדגש בתוכן ובהדרכה. יש שתי רמות של טיולי הכנה: טיול הכנה לגרעינרים ולרכזים, המאורגן על ידי מחלקת מפעלים, וטיול הכנה למדריכי הסניפים, המאורגן על ידי הרכזים והגרעינרים. לטיול ההכנה של המדריכים מחויבים כולם לצאת. לתפיסת התנועה, מדריך לא יכול להדריך טיול שהוא לא ראה במו עיניו, טייל ברגליו וחווה בעצמו. בטיול מקבלים המדריכים חוברת הדרכה ובה המידע על הטיול וגם פעולות לדוגמה. חוברת ההדרכה מתייחסת הן לתכנים של ידיעת הארץ והן להיבטים של הדרכת קבוצה. הציפייה מהמדריכים היא שלא ישתמשו בחוברת ההדרכה כפי שהיא, אלא יפתחו בעצמם תכני הדרכה המתאימים לקבוצתם ויכתבו באופן עצמאי את סיפור המסלול של הטיול.

בטיולים בהם מועבר תוכן ייחודי מתקיים לימוד מרוכז במסגרת טיולי ההכנה. כך למשל לקראת טיול פסח, שהתמקד בתכנים מתוך ההגדה וקשר למסורת היהודית, התקיימה הכנה במסגרת יומיים שהורכבו מיום טיול ויום לימוד סמינרי. כך גם בהכנה למפעל הרפסודיה, בה התקיים משט הכנה והתנסות ממשית של הרכזים בבניית הרפסודות.

המחנות העולים

תכנון הטיולים בתנועות המחנות העולים מוסד במסגרת המרכז התנועתי ומהלך החשיבה על טיולים בתנועה שהתקיים בשנת 2008. מספר שנים לאחר מכן, בשנת 2013, פורסמה חוברת בשם "הטיול ככלי חינוכי", ובה הנחיות מפורטות לרכזים ולמדריכים בכל הנוגע להוצאת טיול. החוברת עונה על כל הסוגיות הנוגעות לטיול, מהרמה החינוכית, דרך תכנון הטיול, התכנים בטיול והבטיחות בטיול.

בתנועת המחנות העולים, בדומה לתנועת הצופים ולתנועת המכבי הצעיר, עובדים על פי מודל שמונת השבועות (ראו פרק תכנון הטיול בתנועת הצופים). תכנון הטיולים מתבצע על ידי מחלקת מפעלים או על ידי הרכזים, תלוי באופי הטיול.

לכל טיול בתנועה מתקיים טיול הכנה. הטיול מועבר על ידי צוות מדריכים מוביל שערך הכנה מוקדמת ותכנן את תכנית הטיול, לצורך זה אף נעזרים במדריכים מקצועיים מחוץ לתנועה. השילוב של מדריכים מקצועיים נובע מהאמונה כי טיול ההכנה צריך לאפשר למדריכים ללמוד את התוכן כראוי, על מנת להדריך את חניכיהם במהלך הטיול. בטיול ההכנה מקבל כל מדריך חוברת הכנה לקראת הטיול. בחוברת מידע בטיחותי, נושאי הדרכה למסלול ומערכי הדרכה לפעילות בערב ולמהלך הטיול. המדריכים נדרשים לכתיבת תיק טיול מעודכן, לאור מסקנות טיול ההכנה ומה שלמדו בטיול ההכנה. בחוברת התנועתית "הטיול ככלי חינוכי" כתובות הנחיות מפורטות לכתיבת תיק טיול, בהן יכול המדריך להיעזר.

תפקיד המדריך בטיול כולל שלושה תחומי אחריות: הראשון, להוביל את הטיול – לשם כך הוא צריך להכיר את המסלול, את נקודות התורפה שלו, את דגשי הבטיחות ואת מקומות העצירה. המדריך צריך להיות בקשר במהלך הטיול עם רכוז הטיול ועם מדריכי הקבוצות האחרות. השני, לדאוג לבטיחות החניכים ולצרכיהם

האישיים – לשם כך הוא צריך להיות קשוב, ולדאוג לקבוצה בכל רגע נתון. השלישי, להדריך את הטיול – לשם כך הוא צריך להיות בקיא בתוכן, להכין הפעלות מראש ולהיות מסוגל לעמוד מול הקבוצה ולהסביר. בנוסף לאלה, יש ציפייה מהמדריכים בתנועה להיות מסוגלים לבנות ולתכנן טיול. לשם כל אלה מתקיימים ימי הכשרה בנושא תכנון וביצוע טיולים, אותם עוברים הפעילים לאורך השנה.

גש מושם בטיולי המחנות העולים על אופן הלינה והבישול העצמי. הלינה בטיולים מתבצעת במקום פתוח, על הקרקע תחת כיפת השמים, בשקי שינה ועל מזרונים ולא באוהלים. הבישול מתבצע באופן עצמאי על ידי החניכים, מרמת התכנון, דרך קניית המוצרים, הבאת הכלים, הדלקת המדורה, הבישול והניקיון. מטרת הבישול העצמי היא הגדלת חוויות העצמאות וההתמודדות הקבוצתית של החניכים, עידוד יצירתיות, שיתוף פעולה וניהול עצמי, כמו גם חינוך לאחריות ומשמעת עצמית. התנהלות זו היא פרי בחירת החניכים, והיא משקפת מסורת ארוכת שנים המעודדת יצירת קרבה וחברות בין חברי החוג ומפגש בלתי אמצעי ביניהם, וכן חיבור אמיתי אל הטבע.

המכבי הצעיר

תכנון טיולים בתנועת המכבי הצעיר מתבצע בצורה תהליכית, בדומה לתנועות אחרות. את ההחלטה על קיום הטיול, נושא הטיול, מטרות הטיול, האזור והמסלולים, מקבלים במשותף מחלקת חינוך ומחלקת מפעלים. ההחלטה מתקבלת בשיתוף עם מועצת הבוגרים של התנועה (הנהגה צעירה). תכני הטיולים נקבעים על ידי מחלקת חינוך בהלימה לנושא השנתי, ובהתאם אליו נבחרים מסלולי הטיול. לפני כל מפעל יושבים חברי מועצת הבוגרים עם מחלקת החינוך ומחלקת המפעלים ונותנים את דעתם על הטיול, מטרותיו, המסר החינוכי ותכנון הטיול.

לאחר קביעת הנושאים והמסלולים של הטיול מתבצע תכנון הטיול ברמת הסניפית. סניפי התנועה מקבלים את מטרות הטיול כפי שנקבעו על ידי הנהלת התנועה, ומתוכנן מחליטים על מטרות סניפיות וניגשים לבניית תהליך העבודה על ההדרכה בטיול. המודל לפיו מתכננים את הטיול הוא מודל שמונת השבועות (פירוט המודל בפרק תכנון הטיולים בתנועת הצופים). העבודה עם המודל היא קבועה, אך לעתים מתבצעים שינויים ועדכונים בתהליך התכנון בהתאם לטיול המתוכנן.

כשבוע לפני הטיול נערכים שני תחקירים לרכזי הסניפים. התחקיר הראשון הוא תחקיר בטיחות ותפעול. זהו פורמט ממוחשב אותו נדרש הרכז למלא, הנוגע בכל היבטי תכנון הטיול. התחקיר מתבצע על ידי מחלקת מפעלים. התחקיר השני הוא תחקיר חינוכי, המתבצע על ידי מחלקת חינוך. התחקיר מתבצע על פי פורמט קבוע והוא נוגע להיבטי התוכן החינוכי בטיול והתאמתם למטרות הטיול.

לפני כל טיול ברמה הארצית מתקיים טיול הכנה, אשר אליו מחויבים הסניפים לשלוח נציגים מצוות ההדרכה. טיול ההכנה כולל את רכזי השכבות מכלל הסניפים אשר משמשים כנציגי הצוות בטיול ההכנה. בכל טיול הכנה יהיה נוכח לפחות חבר צוות אחד. בטיולי הכנה לטיולים סניפיים משתתפים נציגים משכבת הבוגרים והמדריכים. הסיבה לכך שטיולי ההכנה הם לנציגים ולא לצוות ההדרכה כולו היא בעיקרה כלכלית, מכיוון שעלות טיול ההכנה מגולמת בתשלום החניכים על הטיול. ככל שמספר המשתתפים בטיול ההכנה גבוה עולה מחיר הטיול לחניכים, דבר שמנסים להימנע ממנו ככל האפשר.

טיול ההכנה מועבר על ידי מדריך מוסמך מטעם משרד החינוך, שמעביר תכנים של ידיעת הארץ והיכרות עם תוואי המסלול והשטח. השאיפה היא שכל טיול הכנה יודרך על ידי מדריך מוסמך, אך אין הנחיה מפורשת מצד התנועה להדרכה של מדריך מקצועי מוסמך ולכן זה לא תמיד מתבצע. בחלק מהמקרים מחליטים

הרכזים להעביר את טיול ההכנה, לאחר שהם עצמם עברו טיול הכנה – זה מותנה באופי של הרכז, בידע ובנכונות שלו. במסגרת טיול ההכנה בודקים הרכזים והמדריכים את סיפור הדרך (המסלול), מציינים את נקודות הצל בטיול, איפה ניתן להעביר פעילויות, נקודות תורפה ודגשי בטיחות. טיול ההכנה אינו כולל התייחסות לפעילויות חברתיות. המשתתפים בטיול ההכנה מקבלים תיק טיול, אותו מכינה מחלקת מפעלים יחד עם מחלקת חינוך. תיק טיול ההכנה כולל: מידע אודות האזור בתחום ידיעת הארץ, רוח מיפוי שטח ומפת המסלול, סיפור דרך ונקודות תורפה, מפה, ומידע על המסלול עצמו. תיק הטיול אינו כולל הפעלות בתחום החברתי. לאחר טיול ההכנה נדרשים המדריכים להכין חוברת הדרכה לטיול, בהנחיית רכזי השכבות.

ההדרכה בטיול עצמו מתבצעת על ידי מדריכי הקבוצות, כאשר הציפייה מהם היא להכיר את התכנים של ידיעת הארץ וגם להיות מדריכים חברתיים. המדריך לא מוביל את הטיול, אבל הוא מוביל את הקבוצה בתוך הטיול ועל כן מצופה ממנו להכיר את המסלול. כיום מתקיימת הכשרה ייעודית להדרכה בטיול במסגרת קורס המדריכים, וגיחת שטח של יום אחד או יומיים בה מתרגלים מיומנויות שונות הקשורות בהתמצאות בשטח (למשל: בישולי שדה, שדאות ובנייה מחנאית).

היכלי ענג

תכנון הטיול בתנועת היכלי ענג מתבצע במרבית המקרים על ידי רכזות הסניפים, בתהליך של התייעצות ואישור מול מחלקת מפעלים ומרכז ההדרכה. בטרם הטיול מתבצע תהליך תיאום טיולים ואישור של הטיול על ידי מחלקת מפעלים.

במקרים של טיולים בני מספר ימים מתבצע טיול הכנה, המודרך על ידי מחלקת ההדרכה. מחלקת ההדרכה קובעת את נושא הטיול

ומכינה למדריכות רעיון כללי להפעלה הקשורה לנושא ורעיונות להפעלות חברתיות נוספות. המדריכות מקבלות חוברת הדרכה לפני הטיול, אם במסגרת טיול ההכנה או במסגרת ההכנה בסניף. הציפייה מהמדריכות היא לבחור – לפתח תכנים באופן עצמאי וייחודי להן, או להשתמש בחוברת ההדרכה שקיבלו ולהיצמד אליה.

לתפיסת התנועה, תפקיד המדריכה בטיול הוא להיות אחראית לשלומן וביטחונן של החניכות, להישמע להוראות הממונה ולשמור על המשמעת, זאת לצד ההדרכה בטיול.